

Марина Хомич

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ ПЕРЕМИШЛЯ ЯК ОСЕРЕДКИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ МІСТЯН: ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.

У статті досліджено процес відновлення православних храмів Перемишля у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Проаналізовано внесок парафіян у реконструкцію церков та розбудову інтер'єру. Розглянуто особливості душпастирства в умовах етнічної та конфесійної неоднорідності вірян.

Ключові слова: християнство, православ'я, Польська Автокефальна Православна Церква, Перемишль, храми

У сучасних умовах важливе значення в суспільному житті відводиться релігії як одному з чинників націотворення. В цьому плані показовою є проблема дослідження ролі Польської Автокефальної Православної Церкви (далі – ПАПЦ) в національно-культурному розвитку, що дозволяє поглянути на життя української діаспори крізь призму духовно-релігійного патріотизму. Під цим кутом зору важливим осередком духовності, культурного та інтелектуального збагачення є храм, як місце молитви та проведення релігійного обряду.

Особливої актуальності церковне життя набуло на українсько-польському пограниччі, де сильно відчувався взаємовплив мов, культур. За таких умов церква взяла на себе функцію національної ідентифікації вірних.

Взірцем у цьому плані виявився багатоетнічний і полікультурний Перемишль. Історично у місті переважали українці, які плекали свою етнічну приналежність. Сьогодні більшість з них сповідує греко-католицтво, частина дотримується православного обряду. Останні мають дві святині, що є важливими осередками їхнього духовного і національно-культурного життя: храми Успення Пресвятої Богородиці (на вул. Вільчанській, 24) та Різдва Пресвятої Богородиці (на вул. Маріацькій, 4).

Історію та сучасний стан життя української православної громади міста частково висвітлили Я. Мусял [1], Р. Дрозд, Б. Гальчак [2], О. В. Іванусів [3]. Вони зосередили увагу на основних періодах функціонування та стагнації храмів. Загальні відомості наведені також у Шематизмі Перемишльсько-Новосончівської єпархії, доведеному до 31 листопада 1999 р. [4]

Мета цієї статті – дослідити внесок православної громади міста у відновлення названих храмів, вивчити особливості душпастирства в умовах конфесійної неоднорідності українських вірних. Це стало можливим на підставі опрацювання деяких нормативно-правових актів, матеріалів інтерв'ю з парафіяльним священиком Юрієм Мокраузом, підбірки світлин.

За церковним адміністративним поділом 1951 р. територія Перемишльщини входила до складу Лодзько-Познанської єпархії ПАПЦ. У 1958 р. вона перейшла до Варшавсько-Бельської єпархії [4, с. 19]. Чергові організаційні зміни відбулись у 1983 р. Тоді було створено Перемишльсько-Новосончівську єпархію, яка налічувала 3 благочиння та 17 парафій [4, с. 85]. Серед них у Перемишлі зорганізувалася православна парафія Успення Пресвятої Богородиці з церквою на вулиці Вільчанській, 24 [4, с. 85].

Згідно з сеймовим законом від 17 грудня 2009 р. «Про врегулювання правового стану деякої нерухомості, що знаходиться у власності Польської Автокефальної Православної Церкви», зазначені храми перейшли у виключну власність Варшавської митрополії. Відшкодування на користь греко-католицької громади за церкву на вулиці Вільчанській виплачується з державного бюджету [5, с. 844–845]. Вартість відшкодованих об'єктів у Перемишлі (Підкарпатське воєводство), Беланці та Висовій (Малопольське воєводство) у 2010 р. склала близько 800 тис. злотих [6, с. 1].

Сучасна мурована будівля церкви Успення Пресвятої Богородиці постала на місці дерев'яної у 1887 р. [7, с. 13–16]. За історичними відомостями там ще у XIII ст. знаходився монастир, згаданий у грамоті князя Лева Даниловича [8, с. 43]. У 1412 р., коли король Владислав Ягайло передав римо-католикам православний храм Св. Івана Хрестителя на Замковій горі, єпископ зробив своїм осідком заміську околицю, де проживало «мужнє руське населення, котре оберігало руську віру» [4, с. 92]. Там діяла монастирська церква Успення Пресвятої Богородиці [9, с. 35]. Після 1691 р. на Перемишльщині відбувся поступовий перехід на Унію [10, с. 283]. Монастир став греко-католицьким [13, с. 2]. На його місці у кінці XVIII ст. збудували дерев'яну церкву Успення Пресвятої Богородиці – попередницю сучасної [7, с. 15].

До початку Другої світової війни Успенська парафія налічувала понад 500 осіб [3, с. 201]. У 1946 р., після заборони греко-католицтва, церкву замкнули і не відправляли Богослужінь. Внаслідок сумнозвісної акції «Вісла» зі святині вивезли ікони та літургійний посуд, а саме приміщення

перетворили на склад штучних добрих [4, s. 92]. Це згубно вплинуло на технічний стан будівлі, оскільки правил експлуатації ніхто не дотримувався [7, s. 15].

Після Другої світової війни церкви на території Польської Народної Республіки часто зазнавали руйнації через неможливість їх утримувати. Світська влада не бажала підтримувати свого ідеологічного противника, тому не сприяла будівництву нових храмів. Проте вона дозволяла ґрунтовний демонтаж, знеславлення святинь та передачу в користування римо-католикам або для потреб місцевої адміністрації [11, s. 9]. За таких умов, суттєвих змін зазнавала архітектура та іконостас в інтерпретації християн західного обряду. Крім того, будівля знищувалася як сакральна споруда, коли була у власності муніципальних керівників. Таким чином, зникали найважливіші символи духовності та єдності з національною традицією українців. Не випадково цей процес набрав обертів під час і після реалізації акції «Вісла», що також мала на меті асиміляцію населення в польському середовищі [11, s. 9].

У 1947–1956 рр. діяльність Православної церкви на етнографічній Лемківщині була заборонена [12, s. 45]. Українське населення, що зазнало насильних депортацій, прагнуло зберегти свої релігійні та культурні традиції. Нерідко представники греко-католиків звертались до православної громади у пошуках можливостей приєднатись до Богослужень [12, s. 46]. Проте такі перспективи не влаштовували римо-католицьку курію. Тому у 1961 р. перемишльські греко-католики отримали право на недільні та святкові Літургії упродовж двох годин у нинішній катедрі св. Івана Хрестителя [13, с.3]. Продовжували проводити поховання на прицерковному кладовищі, яким опікувалася міська влада. Найдавніші збережені надмогильні плити датуються початком ХХ ст. [13, с. 3] Сьогодні цвинтар діючий, як християнський, де ховають православних, греко-католиків та римо-католиків.

Церква Успення Пресвятої Богородиці перейшла під протекторат Варшавської Митрополії у 1982 р. [1, s. 262] Технічний стан будівлі був жахливий: прогалини у стінах, вибиті шибки, пташині гнізда всередині та купи сміття [7, s. 16]. Про сакральне призначення споруди нагадували лише куполи, оскільки іконостасу та жодних інших атрибутів культу не залишилося [13, с. 4].

Для відновлення парафії багато зробив священик Мирон Шостаківський (1982–1984 рр.). Перше Богослужіння провів у травні 1982 р. [4, s. 92–93]. 17 липня 1983 р., вперше за довгий час, відбулись вибори до церковного комітету, що означало важливий крок в організаційному розвитку православної громади міста [4, s. 92]. Наступного року придбали парафіяльний будинок, полагодили електричну мережу, відремонтували дах, підлогу, висушили стіни [4, s. 92].

Упродовж 1984 р. у храмі Успення Пресвятої Богородиці відбувалися Літургії за участю Преосвященішого Адама, архієпископа Перемишльсько-Новосончівської єпархії. Владика здійснив відправи 19 січня (Водохрещення), 23 квітня (Великдень), 29 липня (Псковської ікони Божої Матері, неділя) та 11 листопада (неділя) [14, с. 153–154]. Після урочистого Богослужіння в с. Кальників 28 серпня (Успення Пресвятої Богородиці), оголошено збір пожертв на ремонт Успенської церкви в Перемишлі [14, s. 154].

Своїм відновленням храм завдячує також парафіянам. У 1990-х рр. громада відремонтувала фасад, зробила декорування зовнішніх стін, виготовила новий іконостас, забезпечила необхідним церковним посудом та частково оновила поліхромний живопис [4, s. 92]. Парафіяни, переважно українці за походженням і свідомістю, передали в інтер'єрі український етнічний колорит. Вишивкою прикрашений вітвар, основна частина храму та хоругви (фото 1).

Сьогодні церква Успення Пресвятої Богородиці є діючим парафіяльним храмом і разом з цвинтарем включена до Державного реєстру пам'яток Польщі [15, s. 2] (фото 2). Богослужіння проводяться українською мовою у неділю двічі на місяць та інколи у свята. У 1984–1985 рр. парохом був ієромонах Апель (Поплавський), який нині очолює Люблінсько-Холмську єпархію. Пізніше настоятелями були А. Мартинюк (1985–1987 рр.), М. Свинціцький (1987–1989 рр.), А. Федаш (1989–2002 рр.) та Я. Кадиляк (2002–2003 рр.). З 2003 р. парафіяльним священиком є Юрій Мокрауз, який цю посаду суміщає з військовим капеланством [4, s. 93].

Парафіяльна рада станом на 31 листопада 1999 р. включала Є. Михалюшко (староста), Л. Юнко (заступник старости), І. Данилець (скарбник) та Є. Назара (член ради) [4, s. 93]. До складу ревізійної комісії входили: С. Михалюшко (керівник), С. Щербина (член комісії), М. Філь (член комісії) [4, s. 93].

З 1997 р. у Перемишлі діє парафія Православного Ординату Польського Війська, у розпорядженні якої є гарнізонний храм Різдва Пресвятої Богородиці, збудований у 1880 р. на місці дерев'яної церкви середини ХVІІ ст. [4, s. 94]. У 1946–1956 рр. храм не діяв. Поодинокі греко-католицькі Богослужіння відбувалися в 1956–1958 рр., але надалі вони припинились. Певний час церкву використовували як каплицю черниці – сестри греко-католицького братства Св. Миколая. Вони обслуговували Дім опіки, який розміщувався у будинку ліворуч від нинішньої церкви Різдва Пресвятої Богородиці [13, с. 4].

Після того, як у 1969 р. черниці переселилися у нове приміщення ближче до центру міста, храм не функціонував аж до 1997 р. [13, с. 4]. Водночас формально з 1986 р. він перебував у віданні парафії Успення Пресвятої Богородиці [4, с. 94]. Весь цей час будівля була у жахливому технічному стані, оскільки використовувалася під склад агітаційних матеріалів. В середині купами валялись листівки, гниючі книги та прапорці. Навколо ріс недоглянутий сад [7, с. 16].

У 1986–1997 рр. парафіяни зробили лише найнеобхідніше: перекрили дах, вставили вікна, почистили дерева. Інтер'єр в основному зберігся, але вимагав ґрунтовної реставрації. Він представлений фресками-інсценізаціями із Святого Письма та історії Церкви. Настінний поліхромний живопис демонстрував зображення Різдва Ісуса Христа та чотирьох Євангелістів, які виконав Олександр Скрут, учень відомого польського художника Яна Матейка. У 1943 р. вони були перемальовані так, що збереглись лише зображення Івана, Луки, Матвія, Марка по кутах [13, с. 5]. Оригінальний іконостас з 1870 р., виконаний в неокласичному стилі, нині підлягає консервації [4, с. 94]. Серед раритетів – вітар, лавки, два бічні кіоти XVII ст., а також запрестольний образ Різдва Пресвятої Богородиці, написаний у 1943 р. православним художником Павлом Запорізьким.

Понад 200 предметів для здійснення богослужінь вдалось повернути з Державного музею Перемишльщини. Серед них ікони XIX ст.: «Тайна вечеря» (полотно, розміри 80 см./60 см.), «Різдво Пресвятої Богородиці» (бляха, розміри 30 см./50 см.) та іконографічні зображення на папері, репродукції початку XX ст. [7, с. 16], Євангеліє з XIX ст. (оправа: дерево, шкіра), Богослужбова книга (видана у Львові 1866 р.), Октоїх (видана у Львові у XVIII ст.), великий хрест для хресного ходу, 13 латунних підсвічників, 2 комплекти церковного одягу, вишиті рушники, початку XX ст. [13, с. 16]

Капітальний ремонт храму відбувався у 1997–2007 рр. зусиллями прихожан. В оздобленні святині також яскраво виражений український колорит, що проявляється у вишитих рушниках, хоругвах та букетах калини на Престолі та біля іконостасу (фото 3). Віряни – україномовні й польськомовні мешканці. Всього їх є близько 100 осіб, з яких 8 – поляки. Настоятель храму о. Юрій до цього ставиться розважливо і радий кожному, хто заходить до храму. За його словами, «без підтримки громади обидві православні святині в Перемишлі не мали б шансів на існування» [13, с. 5].

1 квітня 1997 р. при церкві Різдва Пресвятої Богородиці утворилась Православна військова парафія, призначена для військовослужбовців та їх родин з Підкарпатського, Малопольського та Силезького воєводств. Першим парохом став Юрій Мокрауз, українець за походженням, який мав титул магістра богослов'я та військове звання підполковника [4, с. 94].

Подружжя Іоанна та Юрій Мокраузи прибули до Перемишля відразу після закінчення Варшавської Богословської Академії перед Великоднем у 1997 р. Першу Св. Літургію в храмі о. Юрій при співслужінні о. В'ячеслава Янеля провели у Велику (Страсну) П'ятницю. За повної відсутності необхідних церковних атрибутів за Плащаницю послужила невеличка іконка [7, с. 16].

Дружина о. Юрія згадувала, що під час першого Великоднього Богослужіння практично не було вірян, за винятком студента Богословської Академії у Варшаві Мирослава Левчака. Згодом на Пасхальну утрєню зайшло декілька людей, але вони пробули не більше, ніж півгодини [7, с. 16]. З часом кількість прихожан збільшилась. Люди почали відвідувати храм цілими родинами. Відтоді й до нині Богослужіння відбувається українською мовою. Проте представники молодшого покоління, які недостатньо володіють українською мовою, вже звертались до настоятеля з проханням робити церковні відправи по-польськи [13, с. 5].

Особливу увагу священик і його дружина приділяють питанням духовного виховання дітей та молоді. Вони в міру можливості організують дозвілля, спільно з молоддю побували на прощі на Святій Горі Грабарці, у Явоже, в Почаєві [7, с. 16].

У 2007 р. відсвяткували десятилітній ювілей служіння Ю. Мокрауза на парафії Різдва Пресвятої Богородиці. Вдячні парафіяни подарувати священику ікону св. Юрія [7, с. 16]. Завдяки праці православної громади міста Перемишля та старанням подружжя Мокраузів церква на вулиці Маріацькій відремонтована і доглянута. Храм, дзвіницю, датовану початком XX ст., та цвинтар біля неї внесено до Державного реєстру пам'яток Польщі [15, с. 5] (фото 4). У 1999 р. створено парафіяльний Військовий Спортивний Клуб «Стразос» [4, с. 94].

До головної парафіяльної ради, станом на 31 листопада 1999 р., входили о. Юрій Мокрауз (голова), о. Василь Заброцький (секретар), Дарій Мельнічек (скарбник). Ревізійна комісія була представлена Ярославом Заброцьким (голова), Андрієм Павлишиним (член комісії), Мар'яном Тарапацьким (член комісії) та Мар'яном Хомою (член комісії) [4, с. 94]. Такий склад зберігся до кінця 2014 р. Церковним хором, який налічує близько 7–8 осіб, управляє Іоанна Мокрауз, дружина священика. Спілкуючись з автором цієї статті, вона складні релігійні процеси пояснила специфічною історичною долею населення. При цьому зауважила, що місцеві мешканці довгий час не мали усвідомлення власної конфесійної приналежності, а були лише духовно прив'язані до наявної у них церкви. Упродовж років священики і юрисдикція змінювались, а віряни продовжували відвідувати Богослужіння, зважаючи на складену традицію [13, с. 6].

Отже, у Перемишлі знаходяться два православні храми: Успення Пресвятої Богородиці та Різдва Пресвятої Богородиці. Парох – українець за походженням, військовий капелан Ю. Мокрауз. Богослужіння проводяться українською мовою. В оздобленні обох святинь використано традиційний етнічний елемент – вишивку. Серед прихожан є поляки та українці, мешканці міста й довколишніх сіл. Православна громада власним коштом відновила храми, аби вони були придатні до експлуатації. Між вірянами панує тепла родинна атмосфера. Відвідування богослужінь для них – не лише духовне збагачення, але й спосіб єднання з рідними традиціями.

Фото 1. Церква Успення Пресвятої Богородиці

Ф

Фото 2. Церква Успення Пресвятої Богородиці. Внутрішній інтер'єр

Фото

Фото 3. Церква Різдва Пресвятої Богородиці

Список використаних джерел

1. Musiał J. Stan prawny i sytuacja faktyczna świątyń unickich na terenie diecezji przemyskiej w latach 1945–1989 / J. Musiał / [pod red. Stępnia S]. – Т. 1. – Przemysł, 1990. – S. 257–263.
2. Drozd R. Dzieje ukraińców w Polsce w latach 1921–1989 / R. Drozd, B. Halczak. – Warszawa, 2010. – 237 s.
3. Іванусів О. В. Церква в Руїні. Загибель українських церков Перемиської єпархії / О. В. Іванусів. – St. Catharines: «Св. Софія» релігійне товариство українців католиків Канади, 1987. – 281 с.
4. Dubec R. Szematyzm. Katalog świątyń i duchowieństwa prawosławnej diecezji Przemysko-Nowosądeckiej / Dubec R., Felencyak J. – Gorlice, 1999. – 109 s.
5. Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego // Dziennik Ustaw. – 2010. – № 7. – S. 844–845.
6. Motyka J. W Przemysłu unicy oddadzą prawosławnym cerkiew na Wilczu. – Режим доступу: <http://www.nowiny24.pl>.
7. Rydzanicz A. Śladami przemyskich cerkwi / A. Rydzanicz // Przegląd prawosławny. – 2007. – № 11. – S. 13–16.
8. Bendza M. Prawosławna diecezja Przemyska w latach 1596–1681 / M. Bendza. – Warszawa, 1982. – 267 s.
9. Блаженніший Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані історичні праці / [Під ред. Пилипович В.]. – Т. 4. – Перемишль, 2003. – 70 с.
10. Nabywaniec S. Katolicy biskupi przemyscy obrządku wschodniego / Unia brzeska z perspektywy czterech stuleci / Nabywaniec S. / pod red. Gajek J. S., ks. Nabywaniec S. – Lublin, 1998. – S. 279–299.
11. Drozd R. Losy świątyń greckokatolickich i prawosławnych w Polsce w latach 1944–1989. – Режим доступу: <http://uitp.net.pl/index.php/opracowania>.
12. Gerent P. Zarys dziejów Prawosławnej Diecezji Przemyskiej / P. Gerent // Almanach Diecezjalny / [pod red. ks. Dubec R.]. – Gorlice, 2005. – S. 23–49.
13. Особистий архів М. Хомич. Записано від настоятеля храмів Успіння Пресвятої Богородиці та Різдва Пресвятої Богородиці. – Перемишль, 2014.
14. Відправи Преосвященішого Владикі Адама поза кафедральною церквою на протязі 1984 р. // Церковний календар. – 1985. – С. 153–154.
15. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 30 września 2014 r. – Режим доступу: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce.